

Rakkauden malja vai vesilasi?

Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa

”Niiden moninaisten ja merkitsevien tehtävien joukossa, joita työväenluokalle on pantu, on epäilemättä myöskin terveempien ja ilahduttavampien suhteiden luominen sukupuolten välille. Mistä on kotoisin välinpitämättömyytemme erästä työväenluokan tärkeintä tehtävää kohtaan? Miten voidaan selittää sukupuolikysymyksen kuuluvan niihin vähemmänarvoisiin kysymyksiin, jotka eivät ansaitse, että niihin pannaan niin paljon joukkovoimaa ja huomiota?”¹

Lainaus on peräisin Aleksandra Kollontain esseekokoelmasta *Uusi moraal*i, joka ilmestyi suomeksi 1926. Suomentaja oli kommunistisen nuorisoliikkeen keskeisiin toimijoihin kuulunut, tuolloin 25-vuotias Hannes Mäkinen. Juuri tämän teoksen kautta Kollontain käsitykset tunteiden ja seksuaalisuuden vallankumouksesta levisivät suomalaisille lukijoille. Jo aiemmin kirjaa oli tehnyt tunnetuksi Ivar Lassy, joka oli esitellyt sitä *Sosialistisessa Aikakauslehdessä*.

Lassy ja nuorisoliittolaiset eivät kuitenkaan olleet ensimmäisiä suomalaisia, jotka Kollontain olemus ja lennokkaat ajatukset olivat hurmanneet. Hän oli herättänyt monenlaisia tunteita jo vanhan työväenliikkeen piirissä. Myöskään keskustelu uudesta sosialistisesta sukupuolimoraalista ei ollut uutta. Seksuaalisuus, avioliitto ja perhe olivat 1800-luvun ja vuosisadan taitteen ”kysymyksiä” tai ”pulmia”, joista suomalainenkin sivistyneistö oli esittänyt julkisuudessa käsityksiään. Vastakkain olivat

”siveellisyyden” ja ”vapaan rakkauden” tai ehdottoman ja suhteellisen sukupuolimoraalin kannattajat. Edellinen tarkoitti sukupuolielämän rajaamista vain avioliittoon, jälkimmäinen taas hyväksyi myös muut sukupuolisuhteet. Vähemmän kannatusta sai Venäjän vallankumouksellisten piirissä levinnyt ”kolmas tie”, kieltäytyminen kaikista seksuaalisuhteista.²

Keskusteluun osallistui myös työväenliikkeen sivistyneistö. Toimittaja ja utopististen siirtokuntien perustaja Matti Kurikka kiinnostui naisen asemasta ja seksuaalisuuteen ja avioliittoon liittyvistä kysymyksistä jo 1880-luvulla Minna Canthin vaikutuksesta. Hän kirjoitti tuolloin pari feminististä näytelmää ja osallistui myöhemmin kiistaan lehtikirjoituksillaan, niin Suomessa kuin siirtolaisena Pohjois-Amerikassa. Kurikka puolusti suhteellista seksuaalimoraalia ja sukupuolten tasa-arvoa. Myös Elvira Willman puuttui väittelyyn lehtikirjoituksillaan ja näytelmillään, joista *Lyyli* sai ensi-iltansa Kansallisteatterissa 1903. Siinä nimihenkilö saa aviottoman lapsen, josta mies ei suostu ottamaan vastuuta. Willman pohti sukupuolimoraalia niin ikään näytelmässään *Rakkauden orjuus*, jota esitettiin ensimmäisen maailmansodan aikana. Siinä hän piti vapaata rakkautta naisen vapauden edellytyksenä, avioliittoa taas naista orjuuttavana instituutiona.³ Sosialistien käymän keskustelun taustavaikuttajia olivat myös Arvid Järnefelt tolstoilaisine ajatuksineen ja August Bebel, jonka kirjan *Die Frau und der Sozialismus* (1879) suomennos ilmestyi 1904.⁴ Työläisnaisliike osallistui painokkaasti kiistaan niin eduskunnassa kuin lehdissään tuoden esille köyhälistön naisten alistetun aseman, joka näkyi muun muassa prostituutiona. *Työläisnainen*-lehden kantoja sivuaa tässä kirjassa Riitta Oittinen.

Hanne Koivisto on puolestaan tarkastellut 1930-luvun suomalaiseseen vasemmistosivistyneistön rakkauskeskustelua. Raoul Palmgrenia käsittelevässä artikkelissaan kirjassa *Modernin lumo*⁵ hän vetää linjaa 1930-luvulta mainittuun 1800–1900-luvun taitteen keskusteluun ja vertailee Palmgrenin käsityksiä erityisesti Arvid Järnefeltin tolstoilaisiin ajatuksiin. Tässä kirjassa olevassa artikkelissaan Koivisto puolestaan osoittaa 1930-luvun vasemmistointellektuellien suuntautuneen ennen muuta län-

sieurooppalaiseen aatemaailmaan. Suomen kommunistisessa liikkeessä 1920-luvulla käytyyn uusi moraali -keskusteluun näillä sen sijaan ei tuntunut olevan yhteyttä.

Yksi syy tähän saattoi olla, että sukupuolimoraalin käsittely haluttiin tietoisesti häivyttää liikkeen asialistalta 1920-luvun lopulta alkaen. Katkoksesta kertovat esimerkiksi jotkin kommunistisen liikkeen myöhemmät itsearviot. Ivar Lassy muistelee Suomen kommunistisen puolueen (Skp) vuonna 1934 julkaistussa juhlakirjassa⁶ *Sosialistisen Aikakauslehden* (1919–1923⁷) julkaisupolitiikkaa. Erityisesti häntä pisti silmään nuorten toimittajien ”taitamattomuus ja suoranainen lapsellisuus – erikoisena keppihevosenamme oli olevinaan lehtemme ‘tieteellinen’, vakava luonne. Siksi pistin siihen sarjakirjoituksen ‘Avioliiton kehitysmuodoista’. Tämä aihe oli tarkoitettu myös poliittisesti vähemmän kehittyneille lukijoille, jotka lehdestä hakivat jotakin muutakin kuin politiikkaa.”

Heti vallankumouksen jälkeen – kirjoittajien itsensäkin ollessa nuoria – avioliitto ja seksuaalisuus saattoivat silti tuntua pohtimisen arvoisilta ongelmilta. Lassy oli toisaalta kulttuurientutkija ja tehnyt matkoja muun muassa tuolloiseen Persiaan ja Kaukasiaan. Hän väitteli vuonna 1916 tutkimuksella *The Muharram mysteries: among the Azerbaijan Turks of Caucasia*. Kirjoitussarja avioliiton kehitysmuodoista osallistui siten tavallaan myös tieteelliseen keskusteluun. Lassy esimerkiksi kritisoi tekstissään Edvard Westermarckin käsityksiä avioliiton historiasta.⁸ Lassyn kiinnostuksesta sukupuolimoraalia koskeviin kysymyksiin kielii myös hänen 1917 julkaistu kirjansa *Hunnun ja ristikon takana: avomielisiä kertomuksia persialaisista ystävästäristäni*.

Uusi moraali -keskustelu versoi 1920-luvun kommunistisessa liikkeessä muun kasvullisuuden katveessa. Ennen pitkää tuotannon ja vallankumouksen diskurssit alkoivat kuitenkin vallata yhä enemmän alaa. ”Joukkovoima ja huomio” pyrittiin suuntaamaan työhön ja taisteluun niitä häiritsevien rakkauspohdiskelujen ja -kokeilujen sijasta. Kyse oli siten kamppailusta, jossa 1920-luvulla määriteltiin mitä kommunismi oli ja ei ollut.

Julkinen kommunistinen liike kiellettiin Suomessa 1930 ja maan alla sekä ulkomailla toimineessa Skp:ssa syveni Kimmo Rentolan moralistiseksi kangistumiseksi kutsuma vaihe. Rentolan mukaan ”moralismin ja puhtaan opin pohjalta Skp:n oli hankala päästä luontevaan vuoropuheluun Suomen [1930-luvun, EK] vasemmistosivistyneistön kanssa, sillä siinä piirissä hahmoteltiin parhaillaan politiikan ja erotiikan suhteita päinvastaisesta näkökulmasta.”⁹ Nuoruudensyntejään lienee tuossa vaiheessa katunut myös Hannes Mäkinen, joka moralismin vallatessa alaa oli Skp:n puheenjohtajana Moskovassa. Mäkinen kuoli Sevvostlagerin vankileirillä 1938.¹⁰

KOLLONTAI JA KOLME ORJUUDEN MUOTOA

Arvioidessaan elämäntyötään ja tavoitteitaan 1926 ilmestyneissä muistelmissaan Aleksandra Mihailovna Kollontai (1872–1952) saattoi summat: ”Työläisnaisten täydellinen vapauttaminen ja uuden seksuaalimoraalin perustan luominen tulevat aina olemaan toimintani ja elämäni korkeimmat päämäärät.”¹¹ Kollontain ajatteluun vaikuttivat epäilemättä aristokraattinen tausta ja omat kokemukset perhe-elämästä. Hänen äitinsä oli eronnut säädyllään kuuluvien tapojen vastaisesti ensimmäisestä puolisostaan solmiakseen rakkausliiton toisen miehen kanssa. Aleksandra syntyi jälkimmäisestä liitosta. Kollontai itse meni naimisiin 21-vuotiaana ja sai yhden lapsen. Hän jätti ristiriitaisin mielin miehensä vuonna 1898 ja lähti opiskelemaan joksikin aikaa Sveitsiin. Poika jäi tuolloin Kollontain vanhempien hoiviin. Myöhempinä vuosina hän eli kahdessakin avosuhteessa ja solmi toisen avioliiton. Kollontain henkilökohtaisesta elämästä kerrottiin sittemmin värikkäitä tarinoita, joiden dokumentointi on kuitenkin jäänyt vähäiseksi.¹²

Kollontain mielenkiinto suuntautui 1900-luvun alkuvuosina Suomen työväestön sosiaalisiin oloihin, mutta naisten yhteiskunnallinen asema alkoi askarruttaa häntä yhä enemmän vuodesta 1905. Laajimmat tutki-

muksensa naisiasiasta hän kirjoitti maanpakolaisvuosinaan 1908–17. Hänen kiinnekohtansa oli tuolloin aluksi Berliini, josta käsin hän matkusteli paljon Keski-Euroopassa seuraten eri maiden keskusteluita. Ensimmäisen maailmansodan aikana hän asui muun muassa Norjassa ja teki kaksi matkaa Yhdysvaltoihin kiertäen puhumassa rauhasta.¹³

Kollontai oli lukenut laajasti niin venäläistä kuin muuta eurooppalaista ja amerikkalaista kirjallisuutta. Sielunsisarinaan hän mainitsee muun muassa amerikkalaisen 1800-luvun alkupuolella vaikuttaneen feministin Margaret Fullerin ja samalla vuosisadalla kirjoittaneen ranskalaisen George Sandin¹⁴, jonka Kollontai mainitsee olleen ”suuren rakkautensa – yhden niistä naishahmoista, joka on minulle henkisesti erityisen läheinen”¹⁵. Kun hän pian vallankumouksen jälkeen sai myös vastustajia, syytettiin häntä muun muassa juuri ”georgsandilaisuudesta”. August Bebel oli Kollontain, kuten koko sosialistisen liikkeen sukupuoliteorioiden taustalla. Eräänlainen käännekohta Kollontain feministisessä ajattelussa oli niin ikään saksalaisen Clara Zetkinin tapaaminen 1906 Mannheimin-puoluekokouksessa.¹⁶ Tärkeä innoittaja nimenomaan uuden moraalin pohdinnassa oli Prahassa syntynyt, Wienissä varttunut ja Berliinissä asunut Grete Meisel-Hess, joka oli ensimmäisiä psykoanalyysin ja sosialismin oppeja yhdistämään pyrkineitä ajattelijoita.¹⁷

Kollontaille sosialistinen vallankumous merkitsi kahleiden katkomista kolmella elämänalueella. Ensimmäinen oli sosialistien yleisestikin ajama *työnorjuuden* poistaminen sosialisoimalla tuotantoelämä: samaan aikaan naiset siirtyisivät laajoin joukoin tuotantoon. Kollontain ja useimpien sosialismin teoreetikoiden mukaan naisen vapautuminen edellyttäisi ennen muuta taloudellista itsenäistymistä. Toiseksi olisi kumottava *kotiorjuus*: Naisia uudessa yhteiskunnassa uhkaava kaksinkertainen työtaakka olisi purettava siirtämällä koti- ja hoivatyö yhteiskunnan vastuulle. Samalla vanhanmallinen perhe murenisi tarpeettomana. Kolmas – jälleen erityisesti naisia painava – orjuudenmuoto oli Kollontain mukaan *rakkauden orjuus*: naiset alistivat itseään olemalla tunteiden vietävänä. Sosialismissa tulisikin omaksua uudenlaiset suhteet sukupuolten välille,

proletariaatin tunteet ja seksuaalisuus tulisivat muuttumaan yhteiskunnan yleisen muutoksen mukana. Toisaalta se, että ihminen näillä elämänalueilla uudistuisi, edesauttaisi sosialismin toteutumista. Kollontain tavoitteena oli siten nykykäsittein ilmaistuna sukupuolijärjestelmän kumoaminen. Tilalle rakentuisi kaikille elämänalueille ulottuvaan tasa-arvoon perustuva järjestelmä.

KAKSI VALLANKUMOUKSELLE OMISTAUTUNUTTA NAISTA

Kollontain suhde Suomeen alkoi muotoutua jo lapsena. Muistelmien mukaan ”Suomi, jonka itsenäisyyttä ja suhteellista vapautta tsaarin hallinnon taantumuksellinen politiikka uhkasi 1890-luvun lopussa, kiinnosti minua aivan erityisesti. Ehkä vetovoima, jota tunsin Suomea kohtaan oli tulosta vaikutelmista, joita sain isoisäni tilalla lapsuudessani. Kannatin aktiivisesti Suomen kansallista vapautumista.” Mainittu isoisä oli Kollontain äidin isä, Savonlinnan seudulta kotoisin ollut Aleksander Masalin. Tämä oli muuttanut nuorena Pietariin ryhtyen siellä puutavarakauppiaaksi. Kollontain mainitsema tila oli Kannaksella, Muolaan pitäjässä sijainnut Kuusanhovi.¹⁸

Muolaan aikaan liittyvät ensimmäiset siteet myös muihin suomalaisiin, niin tilan palvelijoihin kuin alueen asukkaisiin ja kesävieraisiin. Yksi lapsuuden tovereista oli Alma Söderhjelm. Tämä muistaa ystävyksillä nuoruusvuosinaan olleen yhteisen unelman: molemmat halusivat kirjailijoiksi. Naiset eivät Muolaan kesien jälkeen juurikaan tavanneet. Söderhjelm kertoo muistelmissaan Kollontain kuitenkin lähettäneen hänelle joko vuonna 1905 tai 1906 julkaisemansa kirjasen Itä-Suomen työväestön oloista. Söderhjelm vastasi lähettämällä Kollontaille jonkin omista teksteistään. Seuraavan kerran he kohtasivat vuonna 1914 Tukholmassa. Kollontai oli tuolloin pidätetty sodanvastaisten palopuheidensa takia ja Söderhjelm – Helsingin yliopiston Ranskan vallankumoukseen perehtynyt yleisen historian dosentti – kävi tervehtimässä häntä Kungsholmenin vankilassa.¹⁹

Nuoruuden haaveet kuitenkin tulivat tietyllä tavalla todeksi, sillä kumpikin päätyi ammattiin, jossa oli ilmaistava itseään kirjallisesti. Naisia yhdisti niin ikään läpi elämän kiinnostus samantapaisiin kysymyksiin: Söderhjelm tutki koko työuransa ajan Ranskan vallankumousta, vanhemmiten hän syventyi varsinkin henkilöiden ja tunteiden historiaan. Kollontai taas liittyi oman aikansa vallankumouksellisiin ja pohdiskeli teksteissään sosialismin vaikutusta tunteisiin ja seksuaalisuuteen. Molemmat olivat omanlaisiaan feministejä, jotka työllään osoittivat naisille uusia mahdollisuuksia. Söderhjelmistä tuli Suomen ensimmäinen naispuolinen historianprofessori, Kollontaista maailman ensimmäinen naispuolinen ministeri (kansankomissaari) ja suurlähettiläs. 1920-luvun alussa molemmat niin ikään kirjoittivat kaunokirjallisia töitä aikansa ‘uusista naisista’. Näissä teksteissä he pohtivat ennen muuta tunne-elämää.

Kollontai lähetti 1920-luvun lopulla Söderhjelmille kirjeen, jossa mainitsi lukeneensa tämän pitkälti omaelämäkerrallisen, kohua herättäneen romaanin *Kärlekens väninna* (1922) ja kertoi olleensa ”specielt tilltalad av den”.²⁰ Kollontailta itseltään ilmestyi vuonna 1923 venäjäksi kaksi samantapaisia teemoja käsitellyttä kertomuskokoelmaa. Teksteillä ei ollut suoranaista kytköstä toisiinsa, mutta ne osoittavat hyvin erilaisen poliittisen kannan omaksuneiden naisten miettineen tuossa vaiheessa samoja kysymyksiä. Söderhjelmia ja Kollontaita yhdistikin ennen muuta halu irtautua siitä mitä he pitivät tunkkaisena porvarillisena moraalina.

KESKUSTELUJA ALEKSANDRAN KANSSA

Kollontain lähes koko varhaisin tuotanto keskittyy suomalaisen työväestön ongelmien tarkasteluun. Kiinnostus niitä kohtaan syttyi varsinaisesti vuonna 1899 jolloin, kuten hän mainitsee muistelmissaan, ”puhkesi Suomen kysymys”. Kollontai oli elokuusta 1898 ollut opiskelemassa kansantaloustiedettä Sveitsissä professori Heinrich Herknerin johdolla. Tämä oli itse kiinnostunut työväenkysymyksestä ja kehotti Kollontaita perehtymään

tarkemmin Suomen työväestön oloihin ja kirjoittamaan niistä saksalaiseen *Soziale Praxis* -lehteen.²¹

Palattuaan Venäjälle Kollontai ryhtyi valmistelemaan laajaa tutkimusta Suomen työväestön oloista. Yli 300-sivuinen teos, *Suomen työväestön elämää*, valmistui 1903. Kirjaa varten Kollontai kertoi asettuneensa ”vuorovaikutukseen eräiden suomalaisten toverien kanssa, jotka toimittivat minulle tietoaaineksia Helsingistä ja Turusta”. Nämä toverit olivat J. K. Kari, J. Hellberg ja ennen muuta Nils af Ursin, jonka kanssa Kollontai kävi myöhemminkin kirjeenvaihtoa ja jota muisti muun muassa syntymäpäivävierailuilla. Keräämänsä materiaalin pohjalta Kollontai kirjoitti niin ikään artikkeleita sekä Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen lehtiin että porvarillisiin aikakauskirjoihin.²² Vuonna 1906 ilmestyi venäjäksi toinen laajempi kirjanen, 80-sivuinen *Suomi ja sosialismi*. Osin sen vuoksi Kollontai joutui viranomaisten silmätikuksi ja maanpakoon vuonna 1908. Vielä vuonna 1910 hän julkaisi pitkän artikkelin Suomen yhteiskunnallisesta liikkeestä.²³ Yhtäkään näistä teksteistä ei suomennettu.

Useimmat kansainvälisissä kokouksissa käyneet suomalaissosialistit olivat kiinnittäneet huomiota Venäjän puoluetta edustaneeseen ”suloiseen Aleksandra Kollontaihin”²⁴. Ennen pitkää tämä oli myös luonut laajahkon suomalaisen tuttavaverkoston, johon af Ursinin lisäksi kuuluivat muun muassa Hella Vuolijoki ja K. H. Wiik. Jälkimmäiseen Kollontai tutustui Anna Wiikin mukaan Internationaalien kokouksessa Kööpenhaminassa 1910. Wiikin elämäkerran kirjoittaja Erkki Tuomioja puolestaan ajoittaa tapaamisen ensimmäiseen maailmansotaan ja Norjaan.²⁵ Tuomioja kuvaa Kollontain tehneen Wiikiin lähtemättömän vaikutuksen, joka ei perustunut pelkästään tämän älylliseen analyysikykyyn: ”Kollontain ympärilleen luomaa ‘taikapiiriä’ ja pitkiä kävelyjä ja keskusteluja Holmenkollenin rinteillä ‘Aleksandran’ kanssa on Wiik myöhemmin muistellut hänelle harvinaisella hempeydellä.” Kollontai ja hänen miesystävänsä Aleksander Šljapnikov onnistuivat värväämään Wiikin maanalaiseen työhön, johon kuului muun muassa kirjeiden välittämistä vallankumouksellisille Pietariin.²⁶ Myös Väinö Tanner muisteli Kollontain viehätysvoimaa, jota

sai ensi kerran tuntea vuoden 1910 sosialistikongressissa: ”38:sta ikävuo-
destaan huolimatta hän oli vielä todellinen kaunotar. Hänellä oli aina mie-
hiä ympärillään, ja miesten katseet seurasivat häntä missä vain hän kul-
ki.”²⁷

Suomen työläisnaisliike ja suomalaisnaisten 1906 saama äänioikeus kiinnostivat epäilemättä Kollontaita, sillä Venäjän työläisnaisliikkeen haparoiva järjestäytyminen alkoi vasta useita vuosia Suomea myöhemmin. Työläisnaisten asema oli alkanut vallata Kollontain mieltä yhä enemmän vuodesta 1905. Tuolloin ilmestyi hänen ensimmäinen naisasiaa, samoin kuin moraalikysymyksiä käsittelevä artikkelinsa.²⁸ Vuonna 1908 julkaistiin Kollontain laaja tutkimus *Naiskysymyksen yhteiskunnalliset perusteet*. Tätä ennen Venäjän sosialistisen liikkeen piirissä oli naisasiaa käsitellyt laajemmin vain Nadežda Krupskaja, jonka kirjanen *Työläisnainen* ilmestyi 1900.²⁹ Kun Kollontai kirjoitti useita artikkeleita Suomen eduskuntauudistuksesta ja ensimmäisistä vaaleista³⁰, oli naisten äänioikeus yksi kiinnostuksen kohteista. Vielä 1913 hän kirjoitti venäläiseen lehteen artikkelin suomalaisten naiskansanedustajien toiminnasta.³¹ Kollontai myös tunsu Suomen työläisnaisliikkeen johtoa. Ida Aalle-Teljo esimerkiksi muistaa tavanneensa hänet ensi kertaa syksyllä 1905, ”pienessä työläisnaisten järjestämässä juhlassa”.³² Hilja Pärssiseen ja Miina Sillanpäähän Kollontai tutustui kansainvälisissä kokouksissa ja oli sittemmin yhteydessä erityisesti Pärssiseen.

Suomi palasi Kollontain ajatuksiin vuonna 1917. Huhtikuussa hän matkusti puhumaan Helsingin Työväenyhdistyksen naisjaoston Kansallisteatterissa järjestämään vallankumousjuhlaan. Kesäkuussa hän osallistui Suomen sosialidemokraattisen puolueen yhdeksänteen puoluekokoukseen. Siellä hän ilmoitti Venäjän vallankumouksellisten sosialidemokraattien kannattavan Suomen itsenäistymistä. Kokouksen kulkua hän myös selosti *Pravdassa*. Kollontai puhui Suomen tilanteesta niin ikään Venäjän työläis- ja sotilasneuvostojen ensimmäisessä kokouksessa. Vielä marraskuussa 1917 Kollontai oli bolševikkien edustajana Suomen sosialidemokraattisen puolueen kokouksessa.³³

Kollontai oli epäilemättä tunnetuimpia venäläisiä sosialisteja Suomessa. Hänen tunnettuutensa perustui henkilökohtaisiin verkostoihin, puhujanlahjoihin ja säteilevään persoonallisuuteen, joka jäi ihmisten mieleen. Kollontain Suomea käsitteleviä artikkeleita ja tutkimuksia ei kuitenkaan koskaan käännetty, eikä niillä siten ollut laajaa vaikutusta Suomen työväenliikkeessä. Sen sijaan ne tekivät Kollontaista omassa puolueessaan Suomea koskevien kysymysten asiantuntijan.

Kollontaista tuli Suomessa jo tuolloin myös myyttinen hahmo, joka myöhemmissä tarinoissa mainittiin erityisesti maan ammatillisen järjestäytymisen äitinä. Sylvi-Kyllikki Kilpi esimerkiksi muistelee isänsä kertoneen hänelle lapsena Aleksandra Kollontain lahjoittaneen ensimmäiset varat, kun Suomen ammattijärjestö oli perustettu. Kollontain kerrottiin niin ikään olleen Turussa Juseliuksen paitatehtaan lakon aikana ja kiiruh-taneen sieltä Pietariin järjestämään hyväntekeväisyyskonserttia lakkolais-ten tukemiseksi.³⁴ Kollontai itse mainitsee vain lahjoittaneensa Suomea koskevasta artikkelista saamansa rahat työväen ammatillisen järjestäyty-misen tukemiseen.³⁵ Kilpi oli myös lukenut Nils af Ursinin Kollontaille *Työn juhla* -lehteen 1911 kirjoittaman runon, jonka ”kauniit sanat Suo-men työmiehen näkemästä ihanasta ja suloisesta näystä” jäivät mieleen.³⁶ af Ursin esittää runossaan Kollontain auringonhohtoisena hengettärenä, joka antaa ”Suomen työmiehen” käteen asean, joka auttaa sorrossa ja huolissa.

Venäjän vallankumouksen jälkeen syntyi toinen Kollontai-myytti, joka liittyi hänen moraalipohdintoihinsa. Siinä Kollontai ei enää ollut ”loisto-tähti”, johon ”katsoo aina työläinen Suomenmaan”, vaan luomaansa vesi-lasiteoriaa omassa elämässäänkin toteuttava rakkauden papitar, joka villitsi nuorisoa ja johdatti sen ajatuksia pois yhteiskunnallisesta toiminnasta.

Aleksandra Kollontay'lle.

Jo Suomen työmiehes herää
ja hieroo silmiään,
Hän oli nähnyt unta,
niin suloist', ihanaa:
Hän tunsi uuden voiman
ja uuteen elämään
Jo kulki tietä autta
ja vallan valoisaa.

Oi, kauan nälkä järsi
ja kolko elon tie
Ja kurjalt' näytti kaikki,
ei toivon kipinää,
Oi, alas painui mieli,
se kaiken tarmon vie
Ja kaikki aatteet sielun
se mustiks' synkistää.

Mut nyt hän näki naisen,
mi hohteess' auringon
Tien voittoon hälle näytti
ja virkko'i kehoittain:
Sä, orja Suomen, nouse
ja käyös taistohon,
Kaikk' elo täällä' on taisto
ja siinä voitto vain.

Kas, tässä sulle annan
mä ase'en mahtavan,
Mi sinut auttaa sorross'
ja tuskiss', huolissais,
Lyö sillä maahan pomot
luon riiston painavan,
Se kyllä tietäs sorron
jo Tuoneen upottais.

Ja ase'en kumman työnsi
hän miehen kätehen.
Sen hioo tämä sitte
ja kärjen teroitaa
Hän kumppaneitten kanssa
nyt taistoss' käyttää sen
Ja voiton toisen jälkeen
hän vaimoojaltaan saa.

Mut nainen, joka antoi
tuon ase'en vereksen,
Se loistotähti aina
on hänen taivaallaan,
Mi kirkaass' valoss' tuikkii,
syiyytää sydämmen.
Ja tähteens katsoo aina
työläinen Suomenmaan.

A. O. H.

N. U.

Työn juhla 1911. Kuva: Kansan Arkisto.

KANSANKOMISSAARI, SUURLÄHETILÄS, FEMINISTI

Kollontai muistelee vallankumouksen ensimmäisten kuukausien olleen täynnä ”suurenmoisia kuvitelmia, suunnitelmia, innokkaita aloitteita elämän parantamiseksi, maailman organisoimiseksi uudelleen, todellisen vallankumousromantiikan kuukausia”. Hänen uransa ministerinä eli kansankomissaarina bolševikkihallituksessa kesti lokakuusta 1917 maaliskuuhun 1918. Komissaarin toimestaan hän yritti toteuttaa laajaa äitiys-huolto-ohjelmaa. Hänen ajattelullaan oli myöhemmin vaikutusta maan avioliitto-, abortti- ja prostituutiolainsäädäntöön.

Kollontai erosi hallituksesta ja muistakin tuonaikaisista tehtävistään, koska vastusti Brest-Litovskin rauhansopimusta.³⁷ Vapautuminen kansankomissaarin työstä soi aikaa kirjoittamiselle, luennoinnille ja naisten toiminnan järjestämiselle. Ensimmäinen työläis- ja talonpoikaisnaisten maanlaajuinen kokoontuminen oli vuonna 1918.

Sisällissodan takia Kollontai kuitenkin joutui palaamaan hallituksen palvelukseen. Hän hoiti jonkin aikaa Ukrainassa valistus- ja propaganda-asioiden kansankomissaarin tointa. Tämän jälkeen hän oli pitkään vakavasti sairaana, mutta toipui lopulta ja alkoi järjestää Moskovassa naisliikettä Inessa Armandin ja muiden bolševikkinaisten kanssa.³⁸ Vuonna 1920 Kollontai valittiin Venäjän kommunistisen puolueen naisjaoston johtoon ja vuosina 1921–22 hän oli myös Kominternin naisasiain sihteeri.

Vuosina 1918–23 ilmestyivät Neuvosto-Venäjällä Kollontain tärkeimmät uutta moraalialia käsittelevät tekstit. Vuonna 1918 julkaistiin mainitussa naisten kokouksessa pidetty puhe *Perhe ja kommunistinen valtio*. Kollontai kokosi niin ikään kirjaksi 1910-luvun alussa kirjoitetut kolme esseetä, jotka ilmestyivät kokoelmana *Uusi moraalial ja työväenluokka* (1918). Näiden pohjalta hän myöhemmin kehitti teemaa. Vuonna 1921 hän julkaisi artikkelin ”Teesejä kommunistisesta aviomoraalista”.

Kollontailla oli samaan aikaan linjakiistoja puoluetovereidensa kanssa. Hän oli muun muassa niin kutsutun työläisopposition keskeisiä hen-

kilöitä.³⁹ Puolueen sisäiset oppositioryhmät kiellettiin maaliskuussa 1921. Seuraavana vuonna Kollontai allekirjoitti Kommunistiselle Internationaalille osoitetun ”22:n kirjeen”, jossa paheksuttiin oppositioryhmien lakauttamista.

Ajaututtuaan monilla suunnilla kahnauksiin ja jouduttuaan epäsuosioon puolueessaan Kollontai turhautui, ”kuukaudet 1922 kuluivat ilman hedelmällistä työtä”⁴⁰. Syyskuussa samana vuonna hänet hienovaraisesti karkotettiin neuvostoedustustoon Norjaan. Aluksi tehtävä ei liene ollut kovin vaativa, sillä hän ehti uppoutua kaunokirjallisiin töihin: tuolloin syntyneet novellit julkaistiin vuonna 1923 venäjäksi. Kertomuksia syntyi kaikkiaan kuusi, joista kolme, ”22 sivua”, ”Sattumalta kuultuja keskusteluja” ja ”Suuri rakkaus”, julkaistiin kokoelmana *Naisia muutoksen kynnyksellä (psykologisia tutkielmia)*. Kolme muuta, ”Kolmen sukupolven rakkaus”, ”Sisarukset” ja ”Vasilisa Malygina”, ilmestyivät puolestaan kokoelmana *Työmehiläisten rakkaus*.⁴¹ Vuonna 1923 ilmestyi niin ikään Kollontain artikkeli ”Tietä siivekkäälle Erokselle”, jossa hän on vienyt pimmälle näkemyksensä siitä, miten sukupuolisuhteet tulevat kehittymään sosialismissa. Teksteistä *Suuri rakkaus* ilmestyi tarkistettuna painoksena vielä 1927, ja on ainoana suomennettu – tosin vasta 50 vuotta ilmestymisensä jälkeen.

Kollontain ajatukset saivat kannatusta nuorison keskuudessa, mutta tyrnävästä vastaanoton monilta puoluetovereilta.⁴² Jo avioteesit synnyttivät Kollontain omien sanojen mukaan kiihkeää keskustelua: ajateltiin, etteivät ne sopisi alkuunkaan maalaisväestön elämäntapaan, ja ”ne olivat uusia, aivan liian uusia jopa monille puolueessa.”⁴³ Kampanja seksuaalivallankumousta vastaan oli alkanut Neuvosto-Venäjällä jo 1920-luvun alussa, mutta nyt kritiikin kohteeksi nousi selkeästi Kollontai. Hän oli sopiva syntipukki koskapa oli jo muutoinkin leimattu puolueen kannalta hankalaksi henkilöksi. Kollontain poliittisen nujertamisen välineeksi toisin sanoen tulivat hänen uutta moraalia koskevat pohdiskelunsa. Toisaalta ne tuomitsemalla yritettiin palauttaa kuria erinäisiä vapauksia sisällissodan aikana ottaneen nuorison keskuuteen.

Järeän asean vastustajat saivat käyttöönsä, kun vuonna 1925 julkaistiin Clara Zetkinin aiemmin tekemä haastattelu ”Lenin naiskysymyksestä”. Siinä juuri kuollut ja palvonnan kohteeksi noussut Lenin tuomitsi kovin sanoin ne, jotka pohtivat liikaa sellaisia asioita kuin seksi. Ruodittavaksi joutui myös vesilasiteoria, joskaan sitä ei tässä yhteydessä liitetty nimeltä mainiten Kollontaihin. Samana vuonna ilmestyivät marxilaisen ”psykoneurologi” A. B. Salkindin *12 käskyä*, joissa säädeltiin tarkasti proletariaatin sukupuolielämää. Komsomolin edustajatkin vaativat nuorisoa suuntaamaan huomionsa rakkaudesta ja avioliitosta sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen.⁴⁴

Ennen pitkää Kollontai nousi Norjan edustuston johtoon ja hänen kirjallinen tuotantonsa väheni. Vielä vuosina 1926–27 hän julkaisi useita, ennen muuta naisten asemaa ja Neuvostoliiton uutta avioliittolakia käsitelleitä tekstejä, samoin kuin lyhyen elämäkertansa, *Seksuaalisesti vapautuneen kommunistinaisen muistelmat* (1926). Seuraavina vuosina ilmestyi enää kymmenkunta artikkelia. Näissä 1930–40-luvun teksteissä hän kirjoitti edelleen neuvostonaisista ja muisteli vanhoja tovereitaan, eritoten Leniniä ja Krupskajaa. Jälkimmäistä käsitteli myös viimeinen Kollontain elinaikana syntynyt kirjoitelma.⁴⁵

KOLLONTAIN SUOMENNETUT TEKSTIT

Kollontain suomentaminen on ollut kaikkiaan vähäistä. Hänen ajatuksensa – tai hänen nimiinsä pannut ajatukset – ovat silti levinneet suomalaisten sosialistien keskuuteen muitakin teitä: viittauksina eri kirjoittajien teksteissä, haastattelujen ja muiden lehtijuttujen välityksellä, keskusteluissa suomalaisten tuttavien kanssa sekä Kollontain pitämien puheiden siivittämänä. Lähtemättömän vaikutuksen hän teki esimerkiksi moniin nuoriin kommunisteihin Kominternin kokouksissa. Arvo Poika Tuominen kertoo 1950-luvulla julkaistuissa muistelmissaan *Sirpin ja vasaran tie* Kollontain olleen mielenkiintoisimman Moskovassa 1921 pidetyn Kominternin

kokouksen puhujista. Lisäksi hän oli ollut ”mukiinmenevää silmänruokaa – ja ensiksi ja viimeiseksi: hän oli vesilasi-teorian luoja”. Muistelmia kertoo sekä Kollontain esiin nostamien teemojen kiinnostavuudesta nuorison keskuudessa että hänen ajatustensa monenlaisista tulkinnoista. Mainittu ”teoria” – Tuomista lainaten se että ”sukupuolilyhteys miehen kanssa ei merkitse naiselle enempää kuin vesilasin tyhjentäminen” – kuvaa nimittäin varsin huonosti Kollontain ajatuskulkua.⁴⁶ Kollontai ei tuolloin puheessaan edes pohtinut seksuaalisuutta, vaan naisten järjestäytymistä.⁴⁷ Tuomisen muistelmia värittää siten poliittisen taistelun välineeksi rakennettu myytti, jolla näyttää vuosikymmenestä toiseen olevan kierrätysarvoa.⁴⁸

Varhaiset käännökset

Kollontain suomennettuja tekstejä ilmestyi jonkin verran jo vanhan työväenliikkeen julkaisuissa, eritoten *Työläisnaisessa*, johon hänellä oli yhteydet päätoimittaja Sillanpään ja toimitussihteeri Pärssisen kautta. Hän esitteli lehdessä muun muassa Venäjän työläisnaisliikettä ja naistenpäivän merkitystä. Vuonna 1913 ilmestyi laaja artikkeli äitiyssuojelusta eri maisissa. Kollontai oli juuri tuolloin kirjoittamassa merkittävintä tutkimustaan *Yhteiskunta ja äitiys*, joka ilmestyi Pietarissa 1916. Lehdessä julkaistiin edelleen otteita Kollontain kirjasta *Pitkin työläis-Eurooppaa*, jossa hän kuvasi köyhien oloja.

Uutta moraalialia sivuttiin selostuksessa Kollontain Göteborgissa pitämästä esitelmästä ”Koti ja ammattihaureus” vuodelta 1912, samoin 1914 ilmestyneessä Työläisnaisen osuuskunnan julkaisemassa kirjasessa *Suuri esitaistelija: August Bebelin, naisen oikeuksien ja vapauksien puoltajan muisto*. Jälkimmäinen teksti kuvaa hyvin Kollontain suhdetta klassikkoon, joka oli kenties eniten vaikuttanut sukupuoliaiheiston esiinnousuun sosialistisessa liikkeessä. Kollontain arvion mukaan ”naisten sukupuolisen vapautuksen kysymykselle omistetut Bebelin kirjan sivut, täynnänsä armotonta purevaa arvostelua nykyajan yhteiskunnassa esiintyvää ‘kaksi-

naismoraalia’ kohtaan, ovat esityksen voiman ja ajatuksen kauneuden puolesta kaikkein värikkäimmät.”⁴⁹

Kääntäminen oli siten satunnaista. Esimerkiksi Kollontain tutkimukset jäivät suomentamatta ja olivat vain venäjää ja saksaa taitavien ulottuvilla – näitäkin suomalaisesta liikkeestä toki löytyi. Suomessa kuitenkin tiedettiin Kollontain töistä. Esimerkiksi *Työläisnainen* esitteli hänen siihen astista tuotantoaan lyhyessä katsauksessa vuonna 1908.⁵⁰

Perhe ja kommunistinen valtio

Venäjän vallankumouksen jälkeen Kollontailta ilmestyi suomeksi jonkin verran lyhyitä lehtijuttuja, mutta myös kaksi pitempää tekstiä, joissa tulivat esille hänen ajattelunsa avainkohdat. Ensimmäinen käännös oli 1918 Neuvosto-Venäjän naisten kongressissa pidetty puhe ”Perhe ja kommunistinen valtio”. Ivar Lassy julkaisi sen *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* kolmiosaisena artikkelisarjana jo vuonna 1919 – tosin otsikolla ”Perhe ja sosialistinen valtio”.⁵¹ Seuraavana vuonna se ilmestyi sekä *Työläisnaisessa* että erillisenä kirjasena *Perhe ja kommunistinen valtio*. Kirjoitusta on Richard Stitesin mukaan sekä lainattu eniten Kollontain kirjallisista tuotoksista että tulkittu eniten väärin. Se oli myös Suomessa noiden vuosien tunnetuin ja levinnein puheenvuoro siitä, mitä perheelle, avioliitolle ja kotitaloudelle tapahtuisi kommunistisessa yhteiskunnassa. Kollontai etsi puheessa ratkaisua edelleen ratkaisemattomalta tuntuvaan ongelmaan työn ja perheen yhteensovittamisesta. Tässä tekstissä rakkaus- ja sukupuolielämän sekä työn yhdistäminen ei ole niin keskeinen kuin joissain Kollontain myöhemmissä kirjoituksissa.

Puheen perusajatus oli, että naiset siirtyisivät tuotannolliseen työhön ja kotitalouden työt siirtyisivät julkisen sektorin palkkatöiksi, joita, kuten Lynne Attwood on huomauttanut, edelleen hoitaisivat naiset.⁵² Eniten närkästystä herätti aikoinaan kohta, jossa Kollontai selvitti lastenhoitoa ja kasvatusta uudessa yhteiskunnassa. On sanottu, että Kollontai halusi erottaa avioliiton paitsi keittiöstä myös lastenkamarista, mikä tavallaan

oli ymmärrettävää, jos otetaan huomioon hänen aristokraattinen taustansa. Venäläisen säätyläisnaisen edellytettiin synnytyksen jälkeen luovuttavan lapsensa imettäjän ja lapsenhoitajan huomaan: äidin ja lasten suhde tiivistyi vasta jälkimmäisten varttuessa.

Puhetta kuuntelemaan tulleille työläisnaisille ajatus oli kuitenkin outo. Yleisön huudellessa ”emme luovuta lapsiamme!” Kollontai yritti vakuuttaa suunnitelmiansa koituvan työläisnaisten hyväksi. Tarkoitus oli vähentää pienten lasten vanhempien työtaakkaa, ei katkaista vanhempien ja lasten tunnesiteitä. Tai kuten Kollontai itse asian ilmaisi: ”Kommunistinen yhteiskunta ottaa suorittaakseen lasten kasvatukseen kuuluvat tehtävät, mutta isän ilon ja äidillisen tyytyväisyyden se jättää niille, jotka osoittavat olevansa sen veroisia.” Kasvatusta hoitaisivat muun muassa lastentarhat, koulut ja kesäsiirtolat.⁵³

Myös suomalaisessa kontekstissa ajatus lienee herättänyt epäilyjä. Kansalaissodan jäljiltä kysymys lasten hoidosta ja kasvatuksesta oli politisoitunut. Koska elettiin Valkoisessa Suomessa, julkiset koulut ja harvat päiväkodit olivat valkoisen hengen läpäisemiä: lasten kasvatusta oman vakaumuksen mukaisesti oli juuri punaisen perheen tehtävä.

Jo *Perheessä ja kommunistisessa valtiossa* Kollontai toi myös esille kysymyksen uudesta moraalista. Hän vetosi historiaan todistaakseen, että kaikki on muuttuvaista tälläkin alueella: ”on ollut kansoja, joiden naiselle on - - ollut kunniaksi rakastajain paljous”, toisaalla taas miehille on sallittu moniavioisuus. Kommunistisessa yhteiskunnassa perheen tehtävien lakatessa ja naisen itsenäistyessä taloudellisesti olisi selvää, että ”uudet suhteet muodostuvat miehen ja naisen välille”. Kollontai käyttää näistä suhteista puhuessaan käsitettä ’vapaa rakkaus’, muttei tarkoita sillä täydellistä vapautta sukupuolielämässä, kuten asia on usein tulkittu, vaan lujaa liittoa, jonka perusta on uudenlainen. Rakkaus on tässä pikemmin vapaaehtoista, ei taloudellisten pakkojen sanelemaa: ”Naisen orjuudelle perustuvan purkamattoman avioliiton sijalle on synnyttävä vapaa liitto, jonka lujuus johtuu kahden työnvaltion jäsenen keskinäisestä rakkaudesta ja kunnioituksesta, oikeuksien ja velvollisuuksien tasasuhteisuudesta.”⁵⁴

Vuonna 1920 *Sosialistinen Aikakauslehti* jatkoi Kollontain ajatusten esittelyä julkaisemalla Arvid Hansenin kirjoituksen ”Naiset Neuvosto-Venäjällä”, joka perustui osin Aleksandra Kollontain haastatteluun.⁵⁵ Teksti oli katkelma tekijän norjaksi ilmestyneestä kirjasta *Työläisten Venäjä*.

Myös *Työläisnainen*-lehti alkoi julkaista Kollontain tekstejä. Vuonna 1920, jolloin toimitukseen vielä kuului niin sosialidemokraatteja kuin liikkeen vasemman siiven kannattajia, ilmestyivät mainittu ”Perhe ja sosialistinen valtio” ja *Työläisnaisen joululehdessä* artikkeli ”Työvelvollisuus ja naisen työn suojelus”. Seuraavana vuonna *Työläisnainen* julkaisi Kollontain kertomuksen ”Työläisäiti”, joka kuvaa neljän eri asemassa olevan, lasta odottavan naisen kohtaloa: vain ensimmäinen lapsi on toivottu ”perillinen”, toisen äiti hukuttautuu, kolmas syntyy puutteeseen ja neljäs kuolee saatuaan sikiöaikana värjäyksessä käytettyjä myrkyjä elimistöönsä.

Kuten Hilikka Helsti tässä kirjassa olevassa artikkelissaan ja väitöskirjassaan on osoittanut, vielä 1920-luvulla raskaus oli suomalaisille naisille häpeän aihe, jota ei näytetty ja josta ei puhuttu julkisesti. Onkin vaikea sanoa millaisin tuntein suomalaiset työläisnaiset ovat tällaisia kuvauksia lukeneet. Tyyli ja aihepiiri olivat kuitenkin tuttuja jo vuosisadan alun työväenlehdistössä julkaistuista, tunteisiin vedonneista kertomuksista. Lisääntymistabu silti näkyy suomalaiskommunistien 1920-luvun lehdisissä. Kun monien maiden liikkeessä lisääntyminen politisoitiin voimakkaasti – Saksassa esimerkiksi raskaana olevan naisen kuva kommunistien kuvalehden kannessa symboloi työväenluokkaa uhrina ja abortin vapauttamisesta tehtiin poliittisen taistelun väline – *Työläisnainen* seuraajineen vaikenä asiasta lähes täysin. Neuvosto-Venäjän 1918 aborttilaista uutisoitiin lyhyesti *Suomen Työmieheissä*. Seuraavan kerran asia nousi esille vasta 1920-luvun lopussa parissa lyhyessä mainissa Saksan kommunistisen liikkeen aborttipolitiikasta.⁵⁶

Uusi moraali

Sosialistinen Aikakauslehti julkaisi vuonna 1921 Ivar Lassyn kirjoittaman esittelyn Kollontain tuolloin Saksassa julkaistusta teoksesta *Die neue Moral und die Arbeiterklasse*.⁵⁷ Vuonna 1922 suomalaisia lukijoita perehdytettiin asiaan entistä paremmin: nyt lehteen oli käännetty osia mainitusta kirjasta. Sarja oli neliosainen ja ilmestyi heinä-elokuussa 1922 otsikolla ”Uusia avioliittomuotoja kohti”. Kääntäjä saattoi olla Lassy, sillä kieli poikkeaa melkoisesti Hannes Mäkisen myöhemmästä versiosta.

Uusi moraali -kirja alkaa vuonna 1911 kirjoitetulla esseellä ”Uusi nainen”, jossa Kollontai tarkastelee kaunokirjallisia kuvauksia modernisoituvan yhteiskunnan naisista: Vapaita naisia saattoi nähdä astelemassa tehtaan portista sisään, istumassa laboratoriossa tai pöyhimässä arkistoa-aineistoa. Yksi Kollontain löytämistä uusista naisista oli Schnizlerin *Tie vapauteen* -romaanin intohimoinen Teresa, koko sielullaan puolue-työhön heittäytynyt sosialisti. Teresan kuvauksessa on kohta, joka saattaa olla yksi vesilasiteorian alkulähteitä: ”Mutta kun intohimon aalto lyö hänen ylitseen, ei hän luovu elämän säteilevästä hymyilystä, hän ei ulkokul- taisesti kätkeydy naisellisen hyveen haalistuneeseen kaapuun – ei, hän ojentaa kätensä valitulleen, hän jää muutamaksi viikoksi kauaksi vaikutus- piiristään juodakseen rakkauden riemun maljasta ja vakuuttautukseen sen syvyydestä. Kun se tuntuu matalalta, heittää hän sen pois surkut- telematta, ilman katkeruutta. Ja taas takaisin työhön. Teresalle, samoin kuin hänen miehisten tovereittensa enemmistölle, on rakkaus vain le- vähdyspaikka, vain lyhyt lepo elontielle. Hänen elämänsä päämäärä, sen sisältö on puolue, ihanne, agitatsioni, työ.”⁵⁸

Toisessa esseessä, ”Rakkaus ja uusi moraali”, joka alun perin oli Meisel- Hessin teoksesta *Die sexuelle Krise* vuonna 1911 kirjoitettu arvio, Kol- lontai otti aluksi esiin proletaarisen moraalin materialistisen perustan. Pro- letariaatin oli nimittäin sukupuolielämässään otettava huomioon ”rotuhy- gieniset” seikat. Vallitseva sukupuolimoraali suosi vääränlaista ”siitos- valintaa”. Seikkoina jotka johtivat ”rappeutumisen tielle”, Kollontai luet-

teli muun muassa lasten synnyttämisen liian iäkkäänä sekä prostituution. Myöhäisten avioliittojen vuoksi ”siitokselle suotuisin aika” menetettiin ja miehet tyydyttivät itsensä ”suvun säilyttämiselle ‘arvottoman’ prostitutionin” avulla. Viittaukseksi aborttien tuhoisaan vaikutukseen saattaisi ehkä tulkita väitteen, että sukupolven kukoistavimpien lasten, rakkauden lasten, yli ”ripustettiin kuolemantuomio”. Rotuhygienian tehtävien ja sukupuolimoraalin saaminen sopusointuun oli Kollontain mukaan ”aivan erikoisen mielenkiintoinen materialistisen historiankäsityksen kannattajille”.⁵⁹ Tämän laajemmin hän ei kuitenkaan aiheeseen puutu, vaan keskittyy muussa tekstissä pohtimaan avioliiton, vapaan rakkauden ja prostituution psykologisia vaikutuksia ja uuden moraalin perustaa.

Meisel-Hessin kritisoidussa vallitsevassa moraalissa naiselle osoitettiin yksiavioinen ja purkamaton avioliitto, mutta miehelle suotiin vapauksia, kuten rakastajattaren pitäminen tai prostituoitujen hyväksikäyttö. Tällainen järjestelmä oli omiaan köyhdyttämään sielua. Yhtä lailla kuitenkin vapaus lempenasioissa oli huono moraalinen ohjenuora, ei sinänsä, vaan koska se ei sopinut 1900-luvun alun rikkinäiseen, yksilölliseen ja kiireiseen elämään. ”Nykyajan ihmisellä ei ole aikaa ‘rakastaa’”, kirjoitti Kollontai. ”Yhteiskunnassa, joka kokonaan on perustettu kilpailun pohjalle, – – leipäpalan tai omaisuuden tai virkapaikan tavoittelussa ei jää aikaa vaativaisen ja herkkätunteisen ‘Eroksen’ palveluun.” Intohimo oli etenkin miehelle onnettomuus, koska se saattoi estää häntä toteuttamasta oleellisinta tehtäväänsä: ”taistelua asemasta, pääomasta, sopivan yhteiskunnallisen paikan, kaivatun maineen saavuttamisesta j.n.e. – – Vapaa rakkausyhteys [vaatii, EK] paljon suurempaa ajan ja sielunvoimien tuhlausta kuin muodollinen avioliitto tai ohimenevä, ostettava rakkaus.” Myös uuden kommunistisen ihmisen elämä olisi touhukasta puurtamista, joskin sen täyttäisi rikkauden ja maineen tavoittelun sijasta yhteiskunnallinen toiminta ja palkkatyö. Niinpä proletariaatille olisi luotava sen tarpeisiin sopiva moraal.

Mikä sitten oli Kollontain Meisel-Hessiin nojautuva utopia sukupuolten välisten suhteiden järjestämisestä? Kollontain ihanne oli johdonmu-

kaisesti ”suurelle rakkaudelle” perustettu luja liitto. Tällainen rakkaus oli kuitenkin harvinaista, niinpä tärkeintä olisi miettiä, miten siitä osattomaksi jääneet miljoonat työläiset sukupuolielämänsä hoitaisivat. Suuren rakkauden saattoikin Kollontain mukaan korvata ”lemmenleikillä”, joka oli eräänlainen rakkauden koulu.⁶⁰ Lemmenleikki eli ”eroottinen ystävyys”, oli usein jopa parempi vaihtoehto kuin ”suuri rakkaus”, sillä siihen ei liittynyt omistushalua, oman persoonallisuuden kadottamista eikä tragiikkaa. Se oli myös ylivoimainen siihen ”karkeaan sukupuolisuuteen” verrattuna, joka ”tydyttyäytyy ruumiillisella toimituksella”. Eroottinen ystävyys sisälsi ruumiillisuuden ohella henkisen ulottuvuuden, joka kasvatti ihmistä, opetti tätä rakastamaan ja ottamaan vastaan ”suuren rakkauden”. Olennaista oli huomaavaisuus, myötätunto ja huolenpito. Jo tässä esseessä Kollontai otti esiin vertauksen ”siivekkästä suhteesta”, joka myöhemmin oli keskeinen hänen tunnetuimmassa sukupuolimoraalia käsittelevässä artikkelissaan ”Tietä siivekkäälle Erokselle”. Sekä Meisel-Hessille että Kollontaille rakkaus oli suuri luova voima, joka ”laajentaa ja rikastuttaa sekä sen antajan että vastaanottajan sielua”.⁶¹

Esseessään uusista naisista Kollontai esittää useita mahdollisia tapoja järjestää perhe- ja sukupuolisuhteita. Yksi Kollontain kuvaamista vapaita naisista elää vapaassa liitossa, eri asunnossa miesystävänsä kanssa, toisella on monia suhteita – ”jos täytyy unohtaa itsensä, niin teen sen sitten mieluummin monien hyväksi” –, kolmas on ollut naimisissa kolme kertaa, neljäs elää kahden lapsensa kanssa, joilla on eri isä. Norjalaisen kirjailijattaren S. Undsetin sankaritar Jenny puolestaan jättää tulevan lapsensa isän, ”jottei äiteys enää vahvistaisi sidettä, joka alkaa tulla hänelle rasittavaksi”. Nämä ”uusperheet” eivät ehkä kuitenkaan olleet ajalleen, eivätkä myöskään Kollontaille itselleen, vieraita. Ydinperheajatus ei ollut millään muotoa vakiintunut vuosisadan alkupuolella, vaan ”perhe” kattoi mitä moninaisimpia yhteiselön muotoja.

Kokoelman kolmannen esseen ”Sukupuolisuhteet ja luokkataistelu” Kollontai oli kirjoittanut 1913. Hänen tuolloista ajatteluaan kuvaa, että hän arvioi 1900-luvun alun aikakaudeksi, jolloin ”sukupuolikyseminen”

oli saanut keskeisemmän paikan yhteiskunnan elämässä kuin koskaan ennen. Tässä kirjoituksessa Kollontai tarkasteli asiaa nimenomaan työläisten näkökulmasta: nousevan työväenluokan tehtävä oli luoda uusi moraali, joka ratkaisisi ihmiskuntaa vaivaavan sukupuolipulman.

Kollontain 1920-luvun alkupuolella syntyneitä kirjoituksia on tulkittu monin tavoin. Hänen omat tunteensa ja toiveensa tuntuvat niissä käyvän kamppailua vallankumouksen edellyttämien näkemysten kanssa. Eric Naiman on esimerkiksi lukenut Kollontain kaunokirjallisia tekstejä tuoden esille niiden vihamielisyyden naisen ruumista ja 'naiseutta' kohtaan: niissä uusi nainen sairastuu vallankumoukselliseen anoreksiaan. Kollontain kertomuksissa, kuten "Kolmen sukupolven rakkaudessa", onkin yhtenä päähenkilönä, nuorimman sukupolven edustajana, tällainen poikamainen, seksuaalisia kokeiluja harrastava naishahmo. Richard Stitesin tulkinnan mukaan tämä ei kuitenkaan edustanut Kollontain omia moraalikäsitteitä. Kollontai nimenomaisesti paheksui "siivetöntä Erosta", sukupuolielämää, johon eivät kuuluneet tunteet tai rajoitukset. Mainituksa kertomuksessa hän toi oman käsityksensä esille keskipolvea edustavan, kehitykseen epäilevästi suhtautuvan naisen kautta.⁶² On kuitenkin huomattava, että vain suomen kieltä taitavien lukijoiden ulottuvilla oli ainoastaan Kollontain varhaisempia tekstejä, joiden kieli ja ideat heijastivat vanhan sosialistisen liikkeen ajatusmaailmaa ja sentimentaalista kirjoitustyyliä: sotakommunismien tai uuden talouspolitiikan ajan neuvostoeetosta, joka alkoi näkyä Kollontain 1920-luvun alkupuolen artikkeleissa ja novelleissa, lukijoille ei välittynyt.

"PÄÄTÖKSEKSI TULI VAPAA RAKKAUS"

Kollontain tekstit herättivät suomalaiskommunistienkin keskuudessa pohdintoja uudesta moraalista.⁶³ Julkaistuaan vuonna 1922 osan *Uusi moraal*-kokoelmasta *Sosialistinen Aikakauslehti* toivoi, että lukijat "ilmoittaisivat mielipiteensä sen tärkeimmistä kohdista, jolloin toimitus mielellään

painattaisi hauskimmat mielenilmaisut”. Lukijat ottivatkin kehotuksesta vaarin.⁶⁴ Moraali-keskusteluun osallistui joukko tunnettuja nuorisoliittolaisia kuten N. Kavenius, Alpo Halme, Sulo Sivé, Hannes Mäkinen, Emil Tuomi, Poika Tuominen ja jokunen nimimerkki, joista I.L. lie-
nee ollut Ivar Lassy. Vain yksi kirjoittajista oli nainen.

Keskeiseksi kysymykseksi tuntui nousevan se, pitäisikö liikkeessä toimivien ja aatteelleen omistautuneiden nuorten mennä naimisiin. Miespuoliset kirjoittajat pohtivat niin ikään uskollisuutta ja tulkitsivat vapaata rakkautta omalla tavallaan. Alpo Halme esimerkiksi ymmärsi Kollontain vapaat liitot juuri sitoutumattomuutena: ”Pidän sopivimpana vapaan muodon miehen ja naisen välillä ilman pitempiaikaisia sitoumuksia.” Myös Kollontain esille nostama rotuhygienia-teema sai häneltä kannatusta: Jos luokkataistelijä menisi avioon porvarillisen yhteiskunnan vielä vallitessa, tulisi tämä tehdä nimenomaan rodun ja suvun – tai ehkä pikemmin luokan – jalostamisen vuoksi. Tämä ehkäisisi ”ala-arvoisen ja huonon liikatuotannon”.

Ainoan naispuolisen keskustelijan kanta oli hieman erilainen. Siinä korostui suhteen tunnepuoli, samoin perheen näkökulma. Kirjoittaja, Toini J., korosti, että vallankumouksellinenkin voi mennä naimisiin, jos liitto pohjautuu ystävyydelle, rakkaudelle, luottamukselle ja yhteiselle aatteelle. Miehen tulisi myös olla yksin toimeentuleva, saattaisihan kumppani joutua vankeuteen tai maanpakoon. Lapsilukua tulisi rajoittaa, jottei vaimo samaisessa tilanteessa joutuisi tukalaan asemaan yksinhuoltajana.⁶⁵

Samassa yhteydessä Ivar Lassy selvitti lukijoille käsitteitä, jotka tuntuivat kommentoissa menneen sekaisin. *Avioliitto* oli kiinteä, juridinen suhde. *Naimisiin menolla* voitiin tarkoittaa avioliiton lisäksi nykymallista avioliittoa, jota 1920-luvulla kutsuttiin toveri- tai neuvostoavioliitoksi. Lassy kuitenkin suositti avioliiton nimitykseksi *vapaata liittoa*. Hänen mielestään liikkeen aktivistien tulisi välttää varsinaista avioliittoa, mutta suosia vapaata liittoa, olihan se kuitenkin ”parempi kuin kokonaan säännötön sukupuolielämä”. Lapset olivat Lassyn mielestä suurin ongelma, joka voitaisiin tyydyttävästi ratkaista vasta sosialistisessa yhteiskunnassa. Sen

vuoksi oli ”vältettävä liian montaa lasta, jopa lapsia kokonaan”.⁶⁶

Keskustelu jatkui lehden seuraavassa numerossa ja yleiseksi mieliteeksi tuntui muodostuvan se, ettei itse liiton muodolla ollut väliä. Tärkeää sen sijaan oli, että yhteinen asia oli aina asetettava yksityisten asioiden yläpuolelle. Oli toisin sanoen ”oltava vihkiytynyt luokkataisteluun, ei aviokumppaniinsa, jälkimmäinen on vain sivuseikka”.⁶⁷

Sosialistista Aikauslehteä seurattiin myös maakunnissa. Pohdiskelu levisikin jossain määrin liikkeen paikallisiin, usein käsinkirjoitettuihin lehtiin, runoihin ja opintopiireihin. Porilaisessa *Torpeedo*-lehdessä oli alkuvuodesta 1922 miehen kirjoittama, ehkä pilajuttu ”avioliittokokouksesta”, joka oli pidetty Porin Työväentalolla ”sos.kurssilaisten” ja Helsingistä tulleen pastori Ingmanin voimin. Kokouksessa oli äänestetty parhaasta tavasta järjestää sukupuolielämä. Pastorin ehdotus oli ”luonnollinen kirkollinen avioliitto” ja muina esille tulleina vaihtoehtoina avioliitto vuoden koetusajalla, avioliitto vapaaseen rakkauteen perustuvana, siviili-avioliitto ja avioliitosta kieltäytyminen nykyisen järjestelmän aikana. Viidenneksi ehdotettiin ”täydellistä vapaarakkautta eri sukupuolien välillä”. Äänestyksessä voittajaksi selvisi viime mainittu.⁶⁸

NUORISOMME TULEE PITÄÄ ESIMERKKINÄÄN VLADIMIR ILJITSHIN PERHE-ELÄMÄÄ

Jo 1920-luvulla kuultiin Suomessakin keskustelua jarruttavia ääniä työväenliikkeen veteraanien suusta. Nuorten vapaamielistä käytöstä ja näiden toimittamien lehtien linjaa paheksuttiin. Esimerkiksi kesällä 1925 Sörnäisten nuoriso-osaston opintopiirissä oli luettu *Sosialistisessa Aikauslehdessä* ilmestynyttä Kollontain artikkelisarjaa ja keskusteltu siitä. Etsivän keskuspoliisin urkkijan raporttiin oli tuolloin tarttunut jonkun ”liikkeeseen kauan osaaottaneen henkilön” toteamus, jonka mukaan Kollontain mielipiteet sukupuolimoraalista olivat laajalti tunnettuja, mutta eivät kelvanneet sosialististen nuorten ohjenuoraksi.⁶⁹

Suomalaisten Neuvostoliitossa julkaisema *Kommunisti*-lehti liittyi syytäjien kuoroon vuonna 1927. Se julkaisi Kollontaita tiukasti arvostelevia artikkeleita, joiden pääkohdat oli poimittu neuvostolehdistä. Nimimerkki V. A-o tulkitsee *Kommunistissa* Kollontain *Uudessa moraalissaan* vaativan sukupuolisuhteiden täyttää irtonaaisuutta ja ”vapautta”. Kirjoittajan mukaan ”tov. Kollontay on erikoisen innostunut ratkaisemaan sukupuolikysymystä ja tässä hän on irtipääsemättömästi sotkeutunut eroottiseen rakkauteen. Sen ympärillä kiertää kaikki – todellisuudessa ei rakkauskysymys meidän elämässämme näyttele läheskään sellaista osaa kuin tov. Kollontay sille antaa.”⁷⁰

Se mikä kirjoittajan mukaan kiinnostaa enemmän varsinkin työläisnaisia on kysymys lapsista, perheestä, yhteiskunnallisesta kasvatuksesta, kysymys joka Kollontailta on jäänyt miltei huomaamatta. Syytös osoitti kuitenkin Kollontain koko tuotannon ja toiminnan huonoa tuntemusta. Olihan hän kirjoittanut ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sodan aikana lähes 650-sivuisen tutkimuksen *Yhteiskunta ja äitiys*. Kansankomis-saarina ja naisjärjestötyössään hän oli niin ikään keskittynyt juuri näihin kysymyksiin.⁷¹

Muutamaa numeroa myöhemmin *Kommunisti* palasi teemaan julkaisemalla nimimerkki O-a:n artikkelin ”Elämäntavoista”. Sen yhtenä ylykkeenä oli Kollontain artikkeli ”Tietä siivekkäälle Erokselle”. Teksti oli kirjoittajan mukaan herättänyt kiihkeää vastakaikua työläisnuorison keskuudessa, huolimatta siitä, että siinä on ”paljon virheitä marxilaiselta kannalta katsottuna”. Kirjoittaja syyttää Kollontaita freudilaisuudesta eli pyrkimyksestä ratkaista sukupuolikysymys ilman yhteiskunnallis-taloudellisten suhteiden analyysia. Oikeaa oppia sen sijaan edustavat Marx, Engels ja Lenin, joiden perhe-elämää saattoi myös pitää esimerkillisenä. Nuorison ei tulisi miettiä liikaa rakkaus- ja avioliittokysymyksiä: ”val-lankumouksen edut vaativat vissiä itserajoitusta tässä suhteessa.” Jutussa tulee edelleen esille vesilasiteoria, joka Leninin suulla tuomitaan ja joka lukijan mielessä nyt yhdistyy tekstissä vääräoppiseksi nimettyyn Kollontaihin. Lopuksi kirjoittaja määrittelee kunnon kommunistin moraalialia ja

elämäntapaa luettelemalla ”kiihokkeita”, jotka vaikuttavat eritoten yhteiskunnallisia harrastuksia vailla oleviin ihmisiin. Moraalia heikentävät muun muassa liharuoka, istumatyö, alkoholinkäyttö, operetit, pornograafiset romaanit, ihon kaunistelu ja puvun muoto. Myönteisesti taas vaikuttavat voimistelu, opiskelu ja klubitoiminta, samoin voisi perustaa ”toverioikeuksien tapaisia” käsittelemään sukupuolietiikan rikkomuksia. Lehti lainasi artikkelissa suoraan Komsomolin esittämiä kantoja.⁷²

Onkin kiinnostavaa että *Uusi moraali* ilmestyi kokonaisuudessaan suomeksi 1926, jolloin Neuvostoliitossa oli jo pitkään käyty mainittua kampanjaa seksuaalivallankumousta vastaan. Eri linjoilla asiassa olivat 1920-luvun lopulla myös *Kommunisti* ja Suomessa ilmestynyt nuorisoliikkeen lehti *Liekki*. Jälkimmäisessä Kollontai oli edelleen arvossaan, sillä *Liekki* julkaisi vuosina 1927–28 kolme artikkelia, joissa tämä itse kertoi työstään ja elämästään. Suhtautuminen kuvastaa ehkä osin sitä kunnioitusta, jota Kollontai oli Suomessa jo pitkään saanut. Ehkä vielä enemmän oli kuitenkin kyse eri sukupolvien käsityskannoista ja erilaisista politiikkänäkemyksistä.⁷³ Yleinen linja kun tuntui kuitenkin olevan moralistisempi.

Esimerkiksi *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* otti 1920-luvun lopulla Leninin nais- ja perheasioiden pääideologiksi. Kollontai tosin sai lehdestä palstatilaa vielä 1926. Zetkinin mainittu Lenin-haastattelu puolestaan putkahteli esiin siellä täällä vielä 1930-luvullakin. Vuonna 1933 E. Aalto kirjoitti pesijättärien kerholehdessä *Tien-viitassa* aiheesta otsikolla ”Mitä Lenin opetti perhe ja avioliitto kysymyksestä”. Aallon mukaan tuolloin oltiin siirtymässä vanhasta perhemallista uuteen ja vaikeuksia riitti: ”Kuinka paljon hyljättyjä vaimoja lapsineen. Kohtaamme usein sankareita, joilla on kaksi jopa kolmekin vaimoa ja he väittävät, että sellainen juuri merkitseekin kommunistista elämää.” Seuraavassa lauseessa kirjoittaja ottaa nimiä mainitsematta esille vesilasiteorian ja lainaa Leniniä: ”Useat puhuvat, että kommunistisessa yhteiskunnassa voidaan avioliitto kysymys ratkaista yhtä helposti ja yksinkertaisesti, kun juoda lasillinen vettä ja niinpä suoritetaan rekisteröintiä, yhdytään ja erotaan ja teh-

dään abortteja, uudestaan yhdytään j.n.e. Mutta kuinka paljon kärsimyksiä ja kyyneleitä se tuottaakaan ja usein lappu kädessä joutuvat siitä kärsimään aivan syyttömät lapset.” Selkoa sekavaan tilanteeseen saattaisi kirjoittajan mukaan tuoda sen miettiminen, mitä asiasta sanoisi Lenin. Tulkinnan mukaan tämä arvosteli sekä porvarillista perhettä, että ”sitä kevytmielisyyttä avioliittosuhteissa, joka muodostui meillä ikään kuin jonain uutena vallankumouksellisena kommunistisena - - Se sukupuoli-elämän yltäkylläisyys jota meillä ilmenee ei tuo reippautta, vaan päinvastoin heikentää ihmistä.” Kirjoittaja suosittaa lopuksi Leniniin nojautuen tasa-arvolle rakentuvaa avioliittoa ja itsehillinnälle ja kestävyydelle perustuvaa rakkautta.⁷⁴

Leniniläisiä äänenpainoja löytyy myös liikkeen piirissä syntyneistä runoista ja toimijoiden yksityisestä aineistosta, kuten kirjeistä⁷⁵. E. Aalto esimerkiksi riimitteli *Tienviitteen* kirjoittamassaan runossa: ”Ei kaksin kahdelle elää saa/vaan kansalle kärsivälle”⁷⁶ ja sama ajatus toistuu Eva Sassin 1930-luvun alussa kirjoittamassa runossa, joka lähetettiin Hämeenlinnan naisvankilasta Tammisaareen teljetyille tovereille:

Ihmeellisen viestin Tammisaaresta
saimme me tänne kuulla
että poliittinen nainen ei rakastaa taida
hän ei ole tarpeeksi kuuma.

Väitteenne pojat homeelta haisee
se meidät vastaan nostaa
Silläkin uhalla, ett’ naimatta jäämme
naisen vapauden tahdomme ostaa.

Ei poliittinen nainen voi yhdelle miehelle
kaikkea lämpöä antaa
Täytyy luovuttaa myöskin niille
jotka sorron kahleita kantaa.

Rakkausvoimamme jakaa täytyy
miehen ja luokkamme kesken
Täysiä maljoja juomme vasta sitten
kun poistettu on onnemme esteet.⁷⁷

LOPUKSI

Aleksandra Kollontai tuntui siten liukenevan hitaasti suomalaiskommunistien teksteistä 1930-luvulle tultaessa. Unohduksiin hän ei kuitenkaan painunut. Toisen maailmansodan aikana hänestä rakentui Suomessa kuva ”rauhan esitaistelijana” ja hän nousi uuteen arvoon. Paasikiven hallitus ehdotti jopa vuonna 1945 Nobelin rauhanpalkinnon myöntämistä Kollontaille. Vuonna 1946 ilmestyivät suomeksi *Madame Kollontayn muistelmat hänen itsensä kertomana*⁷⁸ ja Carsten Halvorsenin elämäkerta *Vallankumouksen suurlähettiläs*, joka kertoo Kollontain vaiheista ennen vallankumousta. Kiinnostavaa on, että kansandemokraattisten naisten sodan jälkeen perustama *Uusi Nainen* -lehti alkoi nostaa esiin 1920-luvun teemoja. Kesäkuussa 1946 se julkaisi artikkelin ”Nainen ja rakkaus - Aleksandra Kollontain mietelmiä”, joka oli katkelma mainituista muistelmista. Tekstissä Kollontai kertoo 1800-luvun lopun rakkauskeskusteluista. Tuolloinen, 1890-luvun sukupolvi, joutui käymään jatkuvaa kamppailua ”suuren intohimon” ja ”ammattityön” välillä. Pohtiessaan asiaa 40 vuotta myöhemmin Kollontai osasi jo antaa nuorille naisille selkeän neuvon: valinnassa ei naisen ”koskaan tule epäillä; työ ja toimi, hänen oma luomansa työ on se, joka antaa hänelle todellisen tyydytyksen ja tekee elämän elämisen arvoiseksi.”⁷⁹

Aleksandra Kollontai palasi sodan jälkeen kotimaahansa ja kuoli Moskovassa 80-vuotiaana 1952. Suomen kommunistisen liikkeen veteraanin Paula Saaren muist sanat kertovat suomalaisen työläisnaisen tuolloisista tunteista. Saari kuvaili koko ruumiinsa vahahtaneen kuolinuutisen saapuessa. Hän oli nähnyt Kollontain esiintyvän tämän käydessä Suomessa ennen vallankumousta: ”– – mutta niin paljon, – sanoisinko kun rakastinkin, – ja löysin hänessä ihanne ihmisen, en uskaltanut pienoishmisenä häntä lähestyä. Mutta kaikella on aikansa ja niinpä tässäkin. Vuosien takaa minulle tuli onni päästä Neuv. Liittoon, täällä tapasin hänen joka päivä, jollei muualla niin ruokapöydässä, ja kuultuani hänen puhuvan ruotsia, lähestyin häntä ja keskustelimme kun vanhat tuttavat. Keskustel-

lessamme otti hän neulan rinnastaan, kiinnitti sen minulle rintaani. Mielenliikutuksesta nousin ylös ja kiitin sydämellisesti häntä johon hän vastasi ja katsottuani neulaa näin siinä sirpin ja vasaran. Se oli siis Nuorisoliiton merkki. Tätä yhdessäoloa kesti 2–3 viikkoa, sillä minun oli palttava sinne mistä olin tullutkin, mutta Alexandra Kollontayn kuva ja hänen esityksensä pysyvät koko elämäni ajan mielessäni.”⁸⁰

VIITTEET

¹ Alexandra Kollontay (Kollontai 1926), *Uusi moraali*, Helsinki: Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 1926, 95.

² Keskustelusta ks. esim. Armas Nieminen, *Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto ja seksuaalikeskustelua suomalaisten hengenheimon ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Helsinki: WSOY, 1951; Maija Rajainen, *Naisliike ja sukupuolimoraali: keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 1973; Arja-Liisa Räisänen, *Onnellisen avioliiton ehdot: Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1995. ”Kolmannesta tiestä” ks. esim. Eliot Borenstein, *Men without Women: Masculinity & Revolution in Russian Fiction, 1917–1929*. Durham and London: Duke University Press 2000.

³ Virtala, Irene, Matti Kurikka – siirtolaiskirjailija ja feministi. *Siirtolaisuus–Migration* 4/1997. Julkaistu myös: <http://www.utu.fi/erill/instmigr/art/virtala.htm>; Willmanista ks. Maarit Vallinharju, Elviira Willman-Eloranta. Kirjassa *Tiennäyttäjät*, Helsinki: Tammi, 1967.

⁴ Järnefeltin kytköksistä kommunistien piirissä 1920-luvulla käytyyn keskusteluun Ks. Elina Katainen, Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen – Betty Peltosen tarina. Kirjassa *Aave vai haave*. Väki voimakas 10. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisuja. Helsinki 1998; Yrjö Sirolan Bebel-suomennos ilmestyi aluksi nimellä *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys* (1904). Vuonna 1907 ilmestynyt toinen painos oli nimeltään *Nainen ja sosialismi*.

⁵ Hanne Koivisto, Miesintellektuelli ja rakastamisen vaikeus – Raoul Palmgrenin tulkinta rakkauden mahdollisuuksista 1930-luvun Suomessa. Kirjassa *Modernin lomo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. SKS: Helsinki 2000.

⁶ *SKP:n taistelun tieltä: muistelmia, kuvauksia ja aineistoa SKP:n 15-vuotistaipaleelta*. Toim. T. Antikainen. Leningrad: Valtion kustannusliike Kirja, 1934.

⁷ Samanniminen, Otto Wille Kuusisen toimittama lehti oli ilmestynyt jo 1905–08. Myös toisen maailmansodan jälkeen ilmestyi tämänniminen lehti.

⁸ *Suomalaisen sosiologian juuret*. Toim. Risto Alapuro ym. Wsoy: Helsinki 1973, 215.

⁹ Kimmo Rentola, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. Helsinki: Wsoy 1994, 42.

¹⁰ Kirjaan sisältyvät kolme esseetä ”Uusi nainen”, ”Rakkaus ja uusi moraali” ja ”Sukupuolisuuhteet ja luokkataistelu” oli kirjoitettu vuosina 1911–1913, jolloin Kollontai julkaisi ne venäläisissä lehdissä. Koosteena tekstit ilmestyivät Neuvosto-Venäjällä 1918. Saksaksi kirja ilmestyi 1920 ja ruotsiksi 1923. Kirjan kustansi helsinkiläinen Työväenjärjestöjen Tiedonantaja, ja se painettiin Vaasassa Oy Kirjapaino Ab:ssä. Mäkinen suomensi kirjan saksasta. Apuna oli epäilemättä hänen saksalainen vaimonsa. Hannes Mäkinen myöhemmistä vaiheista ks. Rentola 1994, kuolemasta s. 59.

¹¹ Alexandra Kollontai (Kollontai 2001), *The Autobiography of a Sexually Emancipated Communist Woman*. Kirjoitettu 1926, julkaistu kokonaan 1977, tässä viitattu verkkoversioon 2001, 22, 23. Elektroninen dokumentti <<http://www.marxist.org/archive/kollontai/works/bio.htm>>. Noudettu 10.8.2001.

¹² Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia – Feminism, Nihilism and Bolshevism, 1860–1930*. Princeton University Press, New Jersey 1978.

¹³ Stites, 250.

¹⁴ George Sand (1804–76) oli oikealta nimeltään Amandine Lucia Aurore Dupin, myöh. Dudevant. Hän herätti huomiota paitsi kirjoillaan myös miesmäisellä pukeutumisellaan ja tavoillaan.

¹⁵ Alexandra Kollontay (Kollontai 1977), *Kära kamrat! Allra käraste vän! Brev i urval redigerade av Britta Stövlung*. Avesta 1977, 49, 59.

¹⁶ Ellen Michelsen, *7 kvinnor ur den ryska revolutionens historia*. Stockholm: Axel Holmströms förlag 1932, 152.

¹⁷ Stites, 348.

¹⁸ Kollontai 2001.

¹⁹ Alma Söderhjelm, *Min värld*. Stockholm: Albert Bonnier 1929, 253–.

²⁰ Söderhjelm.

²¹ Ensimmäinen Suomea käsitellyt artikkeli, ”Die Arbeiterfrage in Finnland”, ilmestyi *Soziale Praxis* -lehdessä 1900. Tätä ennen Kollontai oli ylipäättään julkaissut vain yhden artikkelisarjan, joka käsitteli kasvatuskysymystä. Bibliografiset tiedot: *Selected Writings of Alexandra Kollontai* (Kollontai 1978). Ed. Alix Holt. Allison & Busby: London 1978; Kollontain varhaisia, Suomea koskevia kirjoituksia on käsitellyt tarkasti: Hanne Heickell-Henriksson, *Aleksandra Kollontai ja Suomi vuosisadan alussa*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1983; ”Alexandra Kollontay kuollut”, *Työkansan Sanomat* 12.3.1952; Aleksandra Kollontay (Kollontai 1911), ”Suomen köyhälistölle kuuluu sydämeni”, *Työn juhla* 1911, 24–25; *Madame Kollontayn muistelmat: hänen itsensä kertomana*. Karhu: Helsinki 1946; Carsten Halvorsen, *Vallankumouksen suurlähettiläs*. Helsinki: Kansankulttuuri oy 1946; Aleksandra Kollontai, *Hetkiä elämästäni*. SN-kirjat: Kustannusliike Progress, Moskova 1990.

²² Kollontai 1911; Marjatta Rahikainen, *N. R. af Ursin – aatelismies Suomen työväenliikkeessä*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1986, 276, 286.

²³ Teksti ilmestyi sarjassa ”Yhteiskunnallinen liike Venäjällä XX vuosisadalla”.

²⁴ Hilja Pärssisen selostus Internationaalin kokouksesta 1910. Työläisnainen 8.9.1910 (nro. 34).

²⁵ ”Aleksandra Kollontay kuollut”, *Vapaa Sana*, 12.3.1952; Erkki Tuomioja, *K. H. Wiik. Itsenäisyysmies ja internationalisti I*. Tammi: Helsinki 1979, 114.

²⁶ Tuomioja, 114, 115.

²⁷ Väinö Tanner, *Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa*. Helsinki: Tammi 1948, 395. Ks. myös ”Aleksandra Kollontay kuollut”, *Helsingin Sanomat* 12.3.1952: Väinö Tanner: ”Merkkillinen nainen ja poikkeuksellinen elämäнкаari”.

²⁸ Kollontai 1978, bibliography.

²⁹ Krupskajan kirjassa asiaa tarkasteltiin maaseudun naisten kannalta, mitä näkökulmaa Krupskaja piti olennaisimpana agraarisella Venäjällä. Hän nosti myös esiin tuonaikaisessa naiskeskustelussa perin harvinaisen teeman: miesten roolin perheessä ja kotitaloudessa. Hän oli ainoita aikansa sosialistiteoreetikoita, jotka esittivät naisten kotiorjuuden purkamista jakamalla kotitaloustyöt miehen ja vaimon kesken. Stites, 239, 241 ja 266.

³⁰ Heickell-Henriksson, 43–46.

³¹ Kollontai 1978, bibliography.

³² ”Aleksandra Kollontay kuollut”, *Vapaa Sana* 12.3.1952.

³³ Viljo Rasila, Suomen työväenliikkeen orientoitumiskysymys maaliskuun vallankumouksen jälkeen. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1966, 97–99; Tuomioja, 141, 144 ja 176.

³⁴ Carsten Halvorsenin mukaan Kollontai olisi matkustanut syksyllä 1899 Turkuun. Juuri tuona vuonna kaupungissa oli perustettu työväenpuolue ja meneillään oli Juseliuksen paitatehtaan pitkä lakko, joka samalla oli naisten ensimmäinen laajempi työlakko maassa. Kollontai olisi siten saanut vaikutelman heräämisvaiheesta olevasta, vireästä työväenliikkeestä. Ks. Halvorsen, 112; Kollontai ei itse kuitenkaan mainitse Turun matkaa vuoden 1914 kirjoituksessaan ”Suomen köyhälistölle kuuluu sydämeni” eikä vuoden 1926 muistelmissaan. Hän mainitsee vain lahjoittaneensa Suomea koskevasta artikkelista saamansa korvauksen ammatillisen järjestäytymisen edistämiseksi Suomessa. On kuitenkin mahdollista että hän olisi käynyt vuoden 1899 lopulla Turussa, koska palasi juuri tuolloin Englannista Venäjälle.

³⁵ Kollontai 1911.

³⁶ ”Aleksandra Kollontay kuollut”. *Vapaa Sana* 12.3.1952.

³⁷ Tom Conditin mukaan Kollontai ajatteli sopimuksen jättävän Suomen työväestön valkoisen terrorin armoille ja vastusti sitä eritoten tästä syystä. Tom Condit, *Alexandra Kollontai*. The Alexandra Kollontai Archive, <<http://www.marxist.org/archive/kollontai/into.htm>>. Noudettu 10.8.2001.

³⁸ Bolševikkien johtajiin kuului 1920-luvulla useitakin naisia, muiden muassa Nadežda Krupskaja, 1920 kuollut Inessa Armand, Klavdija Nikolaeva ja 1922 Venäjältä muuttanut Anzjelika Balabanoff. Bolševikkipuolueen vallankumouksenaikainen sihteeri oli Elena Stasova, joka myöhemmin päätyi Stalinin ”yksityiseen sihteeristöön”. Vera Lebedeva työskenteli Kollontain kanssa äitiys- ja lastenhuollon järjestämiseksi.

³⁹ Kollontain työläisoppositiosta kirjoittama kirjanen käännettiin suomeksi amerikkansuomalaisten toimesta ja se levisi jonkin verran Suomessakin. Ks. Alexandra Kollontay, *Työväen oppositiioni Venäjän kommunistipuolueessa*. Duluth, (Minn.): Workers Socialist Publishing, [s.a.]

⁴⁰ Kollontai 2001.

- ⁴¹ Stites, 356, 357.
- ⁴² Kollontai 1977, 50.
- ⁴³ Kollontai 2001.
- ⁴⁴ Stites, 376–384.
- ⁴⁵ Kollontai 1978, bibliography.
- ⁴⁶ Arvo Tuominen, *Sirpin ja vasaran tie*. Tammi: Helsinki 1956, 282.
- ⁴⁷ Puhe on suomennettu. Ks. Kansainvälinen työläisnaisliike ja köyhälistön luokkapoluluiden suhtautuminen siihen. Klara Zetkinin, Lucie Colliardin ja Aleksandra Kollontain puheet Kommunistisen Internationalen kolmannessa maailmankongressissa, Moskovassa, heinäkuun 8 p:n istunnossa 1921. Toveri Press: Astoria, Ore.
- ⁴⁸ Ks. esim. Arto Luukkanen, Madame Kollontai – neuvostofeminismin ja Suomen asialla. *Suomen Sosialidemokraatti* 2.8.1999.
- ⁴⁹ Esim. ”Työläisnaisliike Venäjällä”, *Työläisnaisen kevätlehti* IV/2–5, 1910; ”Tytö jolla oli silmät kuin kaksi työntä metsälampea”, *Työläisnainen (Tn)* 15–16/1911; ”Koti ja ammatthauus”, *Tn* 25.7.1912; ”Kukkien valmistajan kylä” kirjasta *Pitkin työläis-Eurooppaa, Työläisnaisen joululehti* 1912; ”Naisten päivä” (suomennos Pravdassa ilmestyneestä artikkelista), *Tn* 11/1913; ”Työläisnaisliike ja sen tehtävät”, *Tn* 27–28/1913; ”Saksalainen grisette” kirjasta *Pitkin työläis-Eurooppaa, Tn* 31–32/1913; ”Äitiyden suojeleminen”, *Tn* 47–48/1913; Alexandra Kollontai, *Suuri esitaistelija: August Bebelin, naisen oikeuksien ja vapauksien puoltajan muisto*. Työläisnaisen osuuskunta: Porvoo, 1914. Vuonna 1905 perustetun työläisnaisliikkeen julkaisun nimi oli aluksi *Palvelijatarlehti: Työläisnaisten äänenkannattaja*. Muutaman kuukauden kuluttua lehteä kuitenkin alettiin julkaista nimellä *Työläisnainen*. Ensimmäinen kansalaissodan jälkeinen numero ilmestyi alkuvuodesta 1920. Tuona vuonna toimituskuntaan kuului vielä niin sosialidemokraatteja kuin kommunistejakin. Vuonna 1923 lehti lakkautettiin. Vuonna 1925 lehti ilmestyi muutaman numeron verran nimellä *Naistyöläinen* ja sen jälkeen 1925–30 nimellä *Työläis- ja talonpoikaistaisten lehti*.
- ⁵⁰ ”Aleksandra Kollontay”, *Työläisnaisen kevätlehti* 1908. Kollontain tutkimusten kommentoinnista ks. Heickell-Henriksson.
- ⁵¹ *Sosialistinen Aikakauslehti (SA)* 8, 9 ja 10/1919.
- ⁵² Lynne Attwood, *Creating the New Soviet Woman. Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922–53*. MacMillan Press Ltd 1999, 11.
- ⁵³ Stites; Aleksandra Kollontai, ”Perhe ja sosialistinen valtio III”. *SA* 10/1919, 147; Vuoden 1920 kirjasen käännöksessä on vivahde-eroja: ”Yhteiskunta ottaa kannettavakseen kaiken aineellisen rasituksen lasten kasvatuksesta, isällisen ja äidillisen ilon se jättää niille, jotka osoittavat ymmärtävänsä ja tuntevansa nämä ilot.”
- ⁵⁴ Aleksandra Kollontay, Perhe ja sosialistinen valtio I–III, *SA* 8, 9 ja 10/1919, 115 ja 148.
- ⁵⁵ *SA* 1/1920, 9–10.
- ⁵⁶ Ks. esim. Patrice Petro, *Joyless Streets. Women and Melodramatic Representation in Weimar Germany*. Princeton University Press 1989 ja Eric Weitz, *Creating German Communism 1890–1990. From Popular Protest to Socialist State*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1997.
- ⁵⁷ *SA* 14/1921, 152, 153.

⁵⁸ Kollontay 1926, 16.

⁵⁹ Hannes Mäkisen käännöksen mukaan sukupuolielämän säännöstelylle oli kaksi lähtökohtaa: 1) ”Ihmiskunnan terveys normaalisesti kehittyneen jälkipolven takaamiseksi, sukupuolinen siitosvalinta rodun tukemiseksi” 2) ”Ihmishengen hienostaminen, sielun rikastuttaminen, toverillisen yhteenkuuluvaisuustunteen vahvistaminen korkeamman yhteiselämän edistämiseksi”. Kollontai 1926, 68. Kollontai nojautuu seksuaalimoraalia koskevissa pohdinnoissaan pitkälti Meisel-Hessin kirjaan *Die sexuelle Krise*. Meisel-Hessistä ks. Ellinor Melander, *Den sexuella krisen och den nya moralen. Förhållandet mellan könen i Grete Meisel-Hess' författarskap*. Acta Universitatis Stockholmiensis 1990.

⁶⁰ Kollontai 1926, 80–88.

⁶¹ Stites, 353.

⁶² Eric Naiman, *Sex in Public. The Incarnation of Early Soviet Ideology*. Princeton University Press 1999, 225–249; Stites, 357–358.

⁶³ Työläisnuorison sukupuolikeskusteluista yleisemmin ks. esim. Salmi-Niklander, Kirsti, Lennart ja Fanny Lemmenlaaksossa. Tekstien mikrohistoriaa. Kirjassa *Matkoja moderniin*. Toim. Marjatta Rahikainen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1996; Salmi-Niklander, Kirsti, Pahan tytön viimeiset sanat. Työläisnuorison sukupuolikeskustelua 1900-luvun alkupuolella. Kirjassa *Tulkintoja tytöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002.

⁶⁴ SA 15/1922 ja 16/1922.

⁶⁵ SA 15/22, 192.

⁶⁶ SA 15/22, 192.

⁶⁷ SA 16/22, 204, 205.

⁶⁸ Arvo Lindström, ”Avioliitto kokous”, *Torpedo* 1922/2, 1C, Kansan Arkisto.

⁶⁹ Katainen 1998, 120.

⁷⁰ V. A-o, ”Uusi moraal”. *Kommunisti* 5/27, 236.

⁷¹ Myös viime vuosien suomalaisissa tutkimuksissa Kollontain käsityksiä on tuntuvasti yksinkertaistettu. Esim. Nätkin puhuu tutkimuksessaan ”kollontailaisesta perheenäitiyden poissulkevasta poikamiestyttöihanteesta” viitaten lähteenään Lähteenmäkeen. Ks. Ritva Nätkin, *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus 1997, 113; Maria Lähteenmäki, *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Helsinki: SHS, 230, 231.

⁷² O-a, ”Elämäntavoista – ’rakkaus’ ja avioliitto”. *Kommunisti* 9–10/27; Stites, 383.

⁷³ *Liekki* 23/28. Kollontailta ja Kollontaista julkaistiin vielä jonkin verran juttuja vuosina 1926–1928. *Työläis- ja talonpoikaislehdessä* ilmestyi 1926 Kollontain kirjoitus ”Tulevaisuus”, vuoteen 1960 sijoittuva science fiction -tarina, joka ei kuitenkaan liittynyt moraalikysymyksiin. *Liekissä* julkaistiin 1927 Kollontain teksti ”Suuri rakennusmestari”, jossa hän kuvasi lokakuun vallankumouksen saavutuksia. Kesäkuussa 1928 ilmestyi katkelma Kollontain elämäkerrasta, jonka lehti oli poiminut Saksassa julkaistusta teoksesta *Führende Frauen Europas*. Viimeinen Kollontaita käsittelevä kirjoitus ilmestyi *Liekissä* syyskuun lopussa 1928 otsikolla ”Kollontay kansankomissariona”. Siinä Kollontai muistelee vallankumouksen jälkeisiä kuukausia ja toimintaansa sosiaali-asioiden kansankomissaarina.

⁷⁴ E. Aalto, Mitä Lenin opetti perhe ja avioliitto kysymyksestä. Käsinkirjoitettu pesijättärien kerholehti *Tien-viitta* 1933, 3B 331.88 (471 Hki) työl.y. 1933. Kansan Arkisto.

⁷⁵ Esim. Arvo Poika Tuomisen ja Väinö Vuorion kirjeenvaihto Betty Peltosen kanssa. Ks. Katainen 1998.

⁷⁶ E. Aalto käsinkirjoitetussa pesijättärien kerholehdessä *Tienviitassa* 1933, 3B 331.88 (471 Hki) työl.y. 1933. Kansan Arkisto.

⁷⁷ Kaisa Junttilan henkilöarkisto, lauluviikko. Kansan Arkisto.

⁷⁸ Käännetty alkuteoksesta *And dreams came true*.

⁷⁹ Kollontain tekstejä suomennettiin jonkin verran myöhemminkin. Vuonna 1973 ilmestyi Ulla-Liisa Heinon suomentama ja Hertta Kuusisen alkulauseella varustettu tekstikokoelma *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä*. Kyse oli Kollontain Moskovan Sverdlov-yliopistossa vuonna 1921 pitämän luentosarjan pohjalta kootuista artikkeleista; Vuonna 1982 julkaistiin Esa Adrianin suomentamana romaani *Suuri rakkaus* ja 1990 Kollontain vallankumousta edeltävään aikaan keskittyvät muistelmat *Hetkiä elämästäni*, suom. Olli Kuukasjärvi.

⁸⁰ Paula Saaren kirje, Aleksandra Kollontain henkilöarkisto (7). Kansan Arkisto.